

Edmund Burke'ten Hareketle Devrim Eleştirisi*

Mihriban Şenses

Dr. | Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi | mihrisenses@gmail.com

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 91-92, Yaz-Güz 2018, ss. 73-91.

Gönderim Tarihi: 20 Ekim 2018 | Kabul Tarihi: 7 Aralık 2018

Öz

Bu bildiri ile Edmund Burke'ün genelde devrim, özelde Fransız Devrimi hakkındaki görüşlerinden hareketle devrim fikrini jakobenizm ve demokrasi ile ilişkilendirerek tartışmaya çalışacağım. Bu tartışmayı yürütürken "tarihsicilik, "ilerleme," "totaliteryenizm," "özgürlük," "hümanizm", "insan hakları," "ütopya," "binyılcılık" gibi kavramlara odaklanacağım.

Modern devrim fikri bir illüzyondur. Devrim fikri çizgisel zaman anlayışından, "ilerleme" fikrinden, tarihsicilikten, hümanizmden mülhemdir. Devrimler "doğası gereği" yıkımdır; devrimciler "doğaları gereği" jakobendir. Jakobenizm modern çağın kanlı katliamlarının müsebbibi, milliyetçiliğin, totaliter, otoriter rejimlerin öncü ideolojisidir. Burke, bizi jakobenizme ve neden olacağı sosyal ya da siyasî sıkıntılara veya bozukluklara karşı uyaran ilk düşünürdür.

Anahtar Kelimeler: Tarihsicilik, İlerleme, Jakobenizm, Demokrasi, İnsan Hakları.

The Critique of Revolution with Reference to Edmund Burke

Abstract

With this paper, I will try to discuss Edmund Burke's ideas about revolution in general and the French Revolution in particular by associating the idea of revolution with jacobinism and democracy. In conducting this discussion, I will focus on the concepts such as historicism, progress, totalitarianism, freedom, humanism, human rights, utopia, and millennialism.

The idea of modern revolution is an illusion. The idea of revolution is inspired by the understanding of linear time, the idea of "progress", historicism, and humanism. Revolutions are "by nature" destruction; revolutionaries are "by their nature" jacobin. Jacobinism is the pioneering ideology of nationalism, totalitarian, authoritarian regimes, and the reason of the bloody massacres of the modern age. Burke is the first philosopher who had warned against jacobinism and the social or political oppressions and disorders which are caused by jacobinism.

Keywords: Historicism, Progress, Jacobinism, Democracy, Human Rights.

* Bu çalışma, yazarın Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda 2018 yılında tamamladığı doktora tez çalışmasından (*Edmund Burke: Yüce, Etik ve Devrim*) üretilmiştir.

"Fransız Devrimi asla gerçekten meydana gelmedi. Sadece insanların hayal güçlerinde vuku buldu."¹

"Devleti 'cehennem' haline getiren şey, insanın onu 'cennet' haline getirmeye kalkışmasıdır."²

"Eşitlemeye çalışanlar asla eşitleyemezler."

Edmund Burke

"Ama sakın Devrimin eşitlik sağlayan bir düzen kuracağını söyleme bana, insanlar hiçbir zaman eşit olamayacaklar çünkü; mümkünü yok bunun, boş yere ters yüz ediyorsunuz ülkeyi; yeryüzünde her zaman büyükler ve küçükler, şişmanlar ve zayıflar bulunacak."³

Giriş

Edmund Burke günümüzde birçok teorisyenin, yorumcunun kabul ettiği üzere muhafazakârlığın ve liberal muhafazakârlığın en önemli kurucu babalarından biridir. Burke, Fransız Devrimi'ne eleştiri oklarını yönelten ilk düşünürdür. İngiltere dahil neredeyse bütün dünya halklarının devrimi onayladığı sırada Burke, akıntıya karşı yüzmeyi tercih etmiş ve Devrim'e savaş açmıştır. Peki neden? Çünkü ona göre genel olarak devrim, bir toplumda gerçekleşmesi gereken en son şey olabilir. Çünkü devrim zararlıdır; bir "organizma" olarak toplumu, toplumun dokusunu tahrip edici bir vak'adır. Biz bu metinde Burke'ün fikirlerinden de hareketle genelde devrimin, özelde Fransız Devrimi'nin toplum için neden yıkıcı olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Fakat Burke'ün Devrim'e ilişkin görüşlerine geçmeden önce kısa bir devrim tartışması yürütmemiz gerekir.

Devrim, Antik Yunan'dan itibaren aşına olduğumuz bir kavramdır. İlkçağda devrim, döngüsellik ya da devridaimle ilişkilidir. Çünkü ilkçağın zaman anlayışı çizgisel, lineer değil, döngüsel/çevrimsel zaman anlayışıdır. Aristoteles'te devrimlerin nedeni nüfus artışı, yoksulluk veya eşitsizliktir ve bu devrimler yeni bir anayasa ile sonlanır; bütünüyle yeni bir toplumla değil. Antik Yunan'da politik, Kopernik'te "bilimsel" olarak devrim "yenilik", "şid-

1 Graham Swift, *Su Diyarı*, çev. Aslı Biçen, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.135.

2 İktibas eden, Friedrich von Hayek, *Kölelik Yolu*, çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan, Atilla Yayla, Liberte Yayınları, Ankara, 2014, s.47.

3 Anatole France, *Tarılar Susamışlardı*, çev. Erdoğan Alkan, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1973, ss.26-27.

det” içeren, özgürlüğü veya ilerlemeyi temsil eden veyahut “kırılma” olarak algılanan modern devrimle ilgili değildir.⁴

Modern çağın devrimcileri devrime, kendi sınırsız güçleriyle toplumu ve dünyayı “eşit”, “özgür”, savaşın, hastalığın olmadığı bir yere dönüştürebileceklerine inanmıştır. Fakat bu “özgür”, “sınırsız” fail fikrinde bir sorun vardır. Çünkü Fransız Devrimi ile karşılaştığımız, özellikle Hegel ve Marx’ın geliştirdiği “devrimin kaçınılmazlığı” ya da “zorunluluğu” iddiası bireyin özgürlüğünü problematik hale getirir. Devrim, tarihsel bir zorunluluk ise bireylerin özgürlüğü nasıl mümkün olabilir?⁵ Devrim kaçınılmaz ya da zorunlu bir olgu mudur, kırılma mıdır, süreklilik midir, ilerlemenin motoru mudur? Peki Burke’e göre devrim nedir?

Devrim, bilindiği üzere modern çağda “ilerleme” ile ilişkilendirilmiştir. Fakat “ilerleme” fikri, belirli bir tarih okumasının veya anlayışının ürünüdür ve günümüzde artık neredeyse bir “mit”tir; dogmadır. İlerleme, çok uzun zamandır acımasız eleştirilere tabi tutulmuştur. Kimi düşünürlere göre “ilerleme” binyılcılığın sekülerleşmiş versiyonu olarak da görülebilir. Aslında sosyal bilimler ve özelde tarih bize, tarihin sürekli veya mutlak ilerleme ya da sürekli kırılma olmadığını göstermiştir.⁶

Devrim söz konusu olduğunda ilerleme fikri ile birlikte tartışılması gerektiğini düşündüğümüz bir başka kavram “tarihsicilik”tir. Tarihsicilik tarihe bir amaç yüklemek, tarihin gidişatını belirlemeye veya ipotek altına almaya çalışmaktır. Tarihsicilere göre tarihin “kendinde” bir amacı vardır; tarih belirli bir yöne doğru yol almaktadır ve bu yolda failere düşen “tarihin amacı”nı ve “zorunluluğu”nu gerçekleştirmektir. Marx bir tarihsicidir; Hegel bir tarihsicidir. Marx için “insanlık tarihi sınıf çatışmalarının tarihidir.” Hegel’e göre “dünya tarihi özgürlük bilincinin ilerlemesidir.” Tarihsiciliğe yönelik en vurucu eleştiri ise şudur: Tarihsicilik, tarihin gidişatını tayin ettiği, tarihi bir noktada; “şimdi”de durdurduğu, değişime veya farklılığa kapalı olduğu için “kapalı toplum”lara, totaliter rejimlere giden yolu hazırlar. Tarihsicilerin

4 Larry Arnhart, *Siyasî Düşünce Tarihi/Plato’dan Rawls’a*, çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 309; Mehmet Ali Ağaoğulları ve diğerleri, *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, ss.148-149; Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.53, 67.

5 Karl R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev. M.Tunçay ve H. Rızatepe, Liberte Yayınları, Ankara 2013; Mihriban Şenses, *Edmund Burke: Yüce, Etik ve Devrim*, Yayına Hazırlanan Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2018, ss. 121-123.

6 Michel Foucault, “Aydınlanma Nedir?”, *Özne ve İktidar*, çev. I. Ergüden, O., Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, s. 184; Paul Hazard, *Batı Düşüncesinde Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996, ss.338-339; Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, çev.İsmet Zeki Eyupoğlu, Say Yayınları, İstanbul 2014, s. 48; Mihriban Şenses, *a.g.e.*, ss.119-120.

genelde devrime, özelde Fransız Devrimi'ne zorunluluk veya kaçınılmazlık perspektifinden bakışı bu nedenle problemlidir.⁷

Burke, “determinist” veya tarihsici değildir; o, İnanet'e inanır. Elinizdeki metinde bu noktadan hareketle ilkin Burke'ün bu Devrim'i kaçınılmaz bir vak'a olarak görmediği ortaya konulacaktır. Daha sonrasında onun Devrim'e yönelik eleştirileri, “felsefi fanatizm”, “burjuva devrimi”, “jakobenizm”, “özgürlük”, “demokrasi,” ve “insan hakları” kavramları üzerinden tartışılacaktır. Burada önemle belirtilmesi gereken husus Burke'te sistematik bir devrim teorisi bulunamayacağıdır. O, Devrim eleştirisinde aynı anda ekonomik gelişmelerin etkisine, dinin ve inançların önemini kaybetmesine, entelektüellerin devrimde oynadıkları role, yönetici tabakanın hatalarına ve zayıflıklarına odaklanmıştır. Ancak bizim açımızdan en önemli nokta, Burke'ün bu Devrim'i radikalliği, jakobenizmi ve “felsefi fanatizm”i nedeniyle eleştirmiş olmasıdır. Onun bu eleştirisi bizim açımızdan önemlidir, çünkü Burke bu eleştirileri veya Devrim'e ilişkin tespitleriyle yaklaşmakta olan “ideokrasi” çağını ve totaliter rejimleri haber vermiştir.

Burke'ün Devrim Eleştirisi

Metin giriş kısmında belirttiğimiz üzere Burke tarihsicilerden, genelde devrimi, özelde Fransız Devrimi'ni zorunluluk ya da kaçınılmazlık perspektifinden yorumlayanlardan farklı olarak devrimi deterministik tarzda açıklamıştır. Çünkü o, İnanet'e inanır; İnanet, Tanrı'nın hikmeti, takdiri ya da lütfü demektir. İnanet düşüncesi, Tanrı'nın tarihsel olarak “yüce” ve “kaçınılmaz” rehberliğini ve “insanın seçme özgürlüğü”nü içerir. İnanet fikri “tarihsel determinizm”le neticelenmez. Burke'e göre tarihin yasaları yoktur; bu yasalar varsa bile yalnızca Tanrı'nın yasaları olabilir. Francis Canavan'ın ileri sürdüğü üzere Burke, on yedinci yüzyılda bilimsel alandaki dönüşümle birlikte “gerçekliğin fatalist(ik) manzarası”nın hazırladığına inanmıştır. Halbuki onun iman ettiği Hıristiyanlık ve İnanet düşüncesi “deterministik” ya da “fatalist” olarak yorumlanamaz; aksine Hıristiyanlık, “bireysel ruh doktrini ile ahlâkî söylemde bir tema olarak” “kişi sorumluluğu”nun önünü açar.⁸

Burke, Fransız Devrimi'ni bir zorunluluk olarak görmemiştir; Devrim, insanlar istemediği takdirde engellenebilirdi, fakat gerçekleşmesi nihai noktada Tanrı'ya bağlıydı. Mesela Rus düşünür Nicolay Berdyaev'e göre de devrimlerin sebebi İnanet'tir. Devrimlerin ekonomik, politik nedenlerle, dev-

7 Mihriban Şenses, *a.g.e.*, ss.121-123.

8 Dennis O'Keeffe, *Edmund Burke, Major Conservative and Libertarian Thinkers*, Ed. John Meadowcroft, Cilt 6, The Continuum International Publishing Inc., New York&London 2010, ss.116-117, s. 145.

rimcilerin aktivitesiyle gerçekleştiklerine inanılır, fakat aslında ona göre devrimler “yaratıcı aktivite” imkansızlaştığı için vuku bulur. Berdyaev, devrimi bir “hastalık”, “katastrof”, “rasyonalistik delilik” ya da “rasyonelleşmiş irrasyonelite” olarak görür. Rasyonelleşmiş irrasyonelite bir fanatizm formudur. Neredeyse her devrim doğası gereği fanatizm içerir. Burke de Fransız Devrimi’ni “felsefi fanatikler”in önderliğinde gerçekleşmiş bir devrim olarak nitelendirmiştir. Çünkü ona göre bu fanatikler on yedinci ve on sekizinci yüzyılın Akıl’a vurgusundan, “doğa durumu”, “toplum sözleşmesi” gibi doktrinlerinden, soyut özgürlük, eşitlik ve insan hakları anlayışından ilham alarak yola koyulmuştur.⁹ Burada Burke’ün devrim eleştirisine geçmeden önce onun devrim teorisinin hangi hatlar üzerinden ilerlediğini ortaya koymalıyız.

Öncelikle Burke’ün devrime ilişkin görüşlerinin sistematik bir devrim teorisi şeklinde görülemeyeceğinin vurgulanması gerekir. Burke, sistematik bir devrim teorisi ortaya koymamıştır, çünkü aslında o, sistematik bir düşünür, bir “sistem düşünürü” ya da sistematik bir politika filozofu değildir. Ayrıca sistematik devrim teorileri, Burke’ün yaşadığı çağdan çok sonra geliştirilmeye başlanmıştır. Onun devrim teorisi “devlet merkezli” (no states no revolutions), “yapısal”, nüfus, ırk ya da kültüre odaklanan bir teori olarak değerlendirilemez. Aynı şekilde Burke, Fransız Devrimi’nde burjuvazinin rolünü görmüş olsa bile, Devrimi basitçe “burjuva devrimi” olarak nitelendirmemiştir. O, bu Devrim’i son derece kapsamlı bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Bu nedenle Michael Freeman gibi yorumcular, Burke’ün devrim teorisinin mesela empirist devrim teorilerine nazaran çok daha zengin ve yaratıcı olduğunu ileri sürer. Burke, Devrim eleştirisinde aynı anda yapısal dönüşüme, çatışmaya, ekonomik büyümenin etkisine, değerlerin ve inançların çöküşüne, zayıflayan yönetici tabakaya ve elitlere, egemen tabakanın kendi içindeki çatışmaya, burjuvazinin ve “karşı elitler”in rolüne ve entelektüellerin yıkıcı boyutuna odaklanır. Bizim için vurgulanması gereken husus, bu Devrim’i “Akıl” ya da “kurucu Akıl”, “teorik dogma”, “doktrin”, “ideokrasi”, “jakobenizm” ve “radikalizm”i sebebiyle eleştirmesidir. Burke, eleştirisinde aynı zamanda Devrim’in felsefi ve ideolojik boyutunun ekonomik, dinî ve politik boyutuyla bağlantısını kurar.¹⁰

Mesela Burke’e göre Devrim’in nedenlerinden biri artan refah seviyesidir; ekonomik düzelme yozlaşmayı ve sınıf çatışmasını da beraberinde getirmiş-

9 Nicolay Berdyaev, İnsanın Yazgısı: Yasa Etiği, Kurtuluş Etiği, Yaratıcılık/Özgürlük Etiği, s. 258, 259, 261; Edmund Burke, *Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler*, çev. Okan Arslan, Kadim Yayınları, Ankara 2016, s. 186; Şenses, a.g.e., s. 44, 50; ss. 125-129.

10 Şenses, a.g.e., ss.130-132; Michael Freeman, “Edmund Burke and the Theory of Revolution”, *Political Theory*, Vol. 6, No. 3, August 1978, ss.279-289.

tir. O, Devrim'in ekonomik açıklamasında burjuvazinin rolünün farkındadır; fakat buna rağmen Burke'e şöyle bir eleştiri de yöneltilmiştir: Burke doğmakta olan sınıfları görememiştir. Ancak bu eleştiri haksız bir eleştiridir. Çünkü o, Devrim'i "toprağa karşı paranın ve fikirlerin devrimi", "kasabanın ülkeye karşı savaşı anlamında da burjuva devrimi"¹¹ olarak yorumlamıştır. Ancak bu noktada ve daha sonraki Devrim yorumlarında sorun zaten tam da bu "burjuva devrimi" nitelemesidir. Fransız Devrimi'ni liberallerden ödünç aldığı "burjuva devrimi" kavramıyla değerlendiren sol geleneğin ve mesela Georges Lefebvre, Albert Soboul gibi tarihçilerin yorumu Alfred Cobban'ın *Fransız Devrimi Miti* (1955) çalışmasıyla sarsıntıya uğramıştır.¹²

Fransız Devrimi'nin ortodoks yorumu özetle şudur: Fransız Devrimi, feodal yapıyı ortadan kaldıran bir "burjuva devrimi"dir. Bu yorumu benimseyen, sol cemahta yer alan teorisyenler burjuvaziye hasmane tutumuna karşı Devrim'i eşitsizliklere savaş açan, tarihteki *zorunlu* bir aşamayı, kapitalizmi başlatan bir vak'a olarak onaylar. Devrim'in burjuva devrimi olarak yorumu aristokrasi ile burjuvazinin düşmanlığını varsayar. Fakat daha sonraki araştırmalar ve hatta solda yer alan tarihçiler bu sınıfların aslında birbirine düşman olmadığını ortaya koymuştur. Amaç feodal yapıyı ortadan kaldırmak değil, aristokrasinin hor görülen ortağına, burjuvaziye politik alanda söz hakkı vermektir. Ayrıca ileri sürüldüğünün aksine aristokrasi feodal, burjuvazi kapitalist değildir ya da burjuvazi mevcut düzeni birdenbire değiştirmemiştir.¹³

Bilindiği üzere Tocqueville de devrimin feodal düzeni birdenbire ortadan kaldırmadığını, sosyo-ekonomik alanda dönüşümün daha öncesinde başladığını savunmuştur. Ona göre Devrim, "kırılma noktası" ya da "kurucu olay" değil; bu değişimin son "sarsıntı"sıdır. Burke'ü bu "kaçınılmaz" değişimi anlamamakla suçlayan Tocqueville'e göre bu sarsıntı "kötü" bir sarsıntıdır¹⁴:

"[D]evrimcilerimiz genelleştirmelere, alışlageldik yasama sistemlerine ve ukalaca simetriye karşı [bir] düşkünlüğe; çetin olaylara karşı aynı küçümsemeye; kurumları yeni, saf, asıl çizgileri üzerine yeniden şekillendirme zevkine; bütün anayasayı hatalı bölümleri düzeltmek yerine mantık kurallarına ve önyargılı bir sisteme göre yeniden oluşturma isteğine sahipti. Sonuç ise felaketten başka bir şey değildi; zira bir yazarda erdem olan şey bir devlet adamında...kusur olabilir ve literatüre bir katkı yapacak şey feci devrimlere yol açabilir."¹⁵

11 Freeman, a.g.m., s.281, 289; Şenses, a.g.e., ss.133-134.

12 Şenses, a.g.e., s. 134.

13 George C. Comninel, *Fransız Devrimini Yeniden Düşünmek*, çev. Ali Çakıroğlu, İmkan Yayınları, İstanbul, 2016, s.17; Şenses, a.g.e., ss.134-135; Niall Ferguson, *Uygurluk/Batı ve Ötekiler*, çev.Nurettin El Hüseyini, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 174.

14 Jacques-Livier Boudon, "Alexis de Tocqueville", *Tarihçiler*, der.Véronique Sales, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.41, 42, 44,45; Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, çev. Turhan Ilgaz, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.73.

15 Tocqueville'den aktaran, Robert Nisbet, *Muhafazakârlık/Düş ve Gerçek*, çev. M.Fatih Serenli-Kudret Bülbül, Kadim Yayınları, Ankara 2007, s. 57.

Fransız Devrimi'nin bildik yorumlarını ("burjuva devrimi" yorumu) sarıntıya uğratan bir başka isim, 1978 tarihli *Fransız Devrimi'ni Yorumlamak* adlı eserin sahibi François Furet'dir. Furet, Devrim'in son sarsıntı olduğu konusunda Tocqueville ile hemfikirdir. O, aynı zamanda verimli görünüyorsa da burjuva devrimi yorumunun yeterli veya açıklayıcı olmadığını savunur. Çünkü 1789-1799 ya da 1789-1794 yılları arası Devrim süreci üretim tarzı veya sınıf mücadelesi okumasıyla anlaşılabilir. "Burjuva devrimi" okuması "Devrim'in jakoben boyutunu ve 'devrimci savaş'ın ortaya çıkardığı 'siyasî ve kültürel taşma'yı açıklamada kullanılamaz." Keza Furet'ye göre Devrim, burjuvazinin politik gücü ele geçirmek için kullandığı "sınıf stratejisi"nin sonucu olarak da görülemez. Ayrıca sanıldığı gibi öncü, homojen bir burjuvazi de yoktur. Avukatlar, savcılar burjuvazinin içinde yer alır ve devrimciler burjuvaziye dahil olsalar da kapitalizmin gelişiminde etkili değildir. Furet'nin yorumu aslında "sınıf çatışması"na değil, Burke'ün vurguladığı "ideolojik boyuta" odaklanır. Yani iki yüzyıl sonra yine Burke'e geri dönülmüştür. Burke, bu Devrim'i, "burjuva devrimi"nden ziyade "doktrin devrimi", "teorik dogma" devrimi olarak görmüştür.¹⁶

Ayrıca Burke'ün görüşlerinden hareketle bu Devrim, basitçe "burjuva devrimi" olarak yorumlanamayacağı gibi bir tür "halk devrimi" şeklinde de yorumlanamaz. Çünkü Burke, Fransız Devrimi'ni "ülkeye açılmış savaş" olarak nitelendirmiştir. Fakat Burke'ünkünden farklı Devrim yorumlarında "halk"ın veya toplumun Fransız Devrimi ile ortaya çıktığı, görünür hale geldiği iddiası karşımıza çıkar. Devrimi daima halk yapar; darbeyi ise cunta. Bu yoruma göre hem Fransız Devrimi hem de örneğin 1917 Bolşevik Devrimi "halk devrimi" olarak değerlendirilir. Fakat bu doğru mudur?

"Bir devrim tuhaf yönere gittiği gibi, sosyal konumu da değişkendir. Aç işçilerden bahsettin. Devrimi bunlar mı yapar? Yoksa aşırı vergilendirilmiş burjuvazi mi? Bir devrim sadece anlık, dışsal bir olay mıdır yoksa birilerinin bilinçli planı mıdır? Bir devrim daha eyleme dökülmeden bir *iradenin* ifadesi değilse ona devrim denemez kuşkusuz. Ama kimin iradesi? Devrimci iradeyi nerede görürüz? Küçük burjuvazide mi? Aç kitlelerde mi? Siyasî kulüplerde mi? Devrimi tanımlaya çalışırken tam da devrimin eylemlerini taklit eder insan –olamayacak ölçüde mutlak bir devrim kavramına uymayanları zihinsel bir giyotinle kesip atar. Devrim tam olarak nerede vücut bulmuştur? Danton'da mı? Her şeyin bittiğini ilan edip taşraya çekilmek istedi. Robespierre mi? Danton'un aksine yılmaz bir fanatikti. Böylece fazlasıyla belirsiz 'halk' kavramına geliyoruz – *Vox populi, vox Dei*. Birisi çevirsin. ...Halkın sesi, Tanrı'nın sesidir. Çok Güzel. Peki doğru mu? Hem bu vakada halk kimdi? Millet meclisine akın eden meslek erbabı mı? Onlar esasen kişisel hırsları ve iktidar ihtimaliyle harekete geçmişlerdi. Kitleler mi? Ayak takımı mı? Gerçek devrimciler onlar mı? 1789'dan 1795'e kadar Paris ahalesinin tarihini incelerseniz bula-

16 François Furet, *Devrim'in Yorumu: Fransız Devrimine Üç Yaklaşım Biçimi*, çev. Ahmet Kuyuş, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013, s. 179, 186, 190; Mona Ouzouf, "François Furet: Devrimin Problemleri ve Demokrasinin İkiyemleri", *Tarihçiler*, s.386; Roger Price, *Fransanın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012, s.116; Şenses, a.g.e., ss.135-136.

çağınız tek istikrarlı öge, istikrarsızlıktır...Halk önce şu partiyi destekler, sonra bu partiyi ama özel ihtiyaçları karşılandığında, artık aç olmadığında Danton'un peşine düştüğü gibi kolayca Napolyon'un peşine de düşer. Belki halk olmadan devrim olmaz ama devrimciler halk değildir"¹⁷ "Devrim...'kitleler' diye adlandırılan, özelliği olmayan insanlar tarafından yaratılmaz. Ateşlerin yangına dönüşmesini sağlayan yakıt, kesinlikle, baskı altındaki katmanlardan gelen ve radikal bir entelijansiya oluşturan militan azınlıktı. Geçmiş gezgin Yunan filozoflarına kadar giden köklü bir tabaka olarak entelijansiya, değişik muhalif grup ve çevrelerin örgütleyicileri, toplumsal eleştirmenler, kuşku tohumcuları, yayıncılar ve zaman zaman da güçlü teorisyenlerden oluşuyordu."¹⁸

Aslında Fransız Devrimi'nde veya Bolşevik Devrimi'nde devrimciler halk değildir. Mesela özgürlükçü sosyalist Cornelius Castoriadis'e göre Rus Devrimi bir halk devrimi olarak nitelendirilemez.¹⁹ George Taylor'a (1905-2000) göre de 1789 "siyasal sonuçları olan toplumsal bir devrim" değil, "toplumsal sonuçları olan siyasal bir devrim"dir.²⁰ Burke ise Fransız Devrimi'ni "felsefi devrim" olarak nitelendirmiştir. Aslında o, Devrim'de ekonomik sıkıntıların veya yoksulluğun etkisini reddetmez, fakat devrimcilerin bu sıkıntıları, ticarete yönelik engelleri, yoksulluğu suiistimal ettiklerini savunur. Burke'e göre Devrim, yoksulluğu yok etme, eşitlik, özgürlük, kardeşlik kavgası değil, iktidar kavgasıdır; bu kavgada devrimcilerin pusulası ya da rehberi "teorik dogma"-lar, "felsefi spekülasyonlar"dır. Ona göre Devrimi hazırlayan diğer faktörler de şunlardır: Monarşi-soyluluk, ruhban-yargıçlar dengesinin bozulması ve tacın otoritesini kaybetmesi.²¹

Fakat Burke'ün Devrim eleştirisinde hepsinden fazla odaklandığı ya da vurguladığı nokta dinin, geleneğin, önyargıların, otoritenin reddidir. "Fransız Devrimi, 'önyargısız akıl yürütme' ile 'toplumun bünyesinde taş taş üstünde bırakmayan,' otoriteyi tahrip ettikleri kadar dayandıkları bütün otoriteyi de yıkan'²² 'felsefi fanatikler'in 'doktrin imparatorluğu' kurma heveslerinin ürünüdür."²³ Burke'ün en kritik eleştirisi tam da burada ortaya çıkar; devrimin radikal ve jakoben boyutunda. Burke doktrinlere, felsefi spekülasyonlara dayanan, geleneğe, otoriteye, dine, önyargılara savaş açan "felsefi fanatikler"e acımasızca saldırır, çünkü onların amacı dini, Kilise'yi ortadan kaldırmak ve jakoben bir tutumla yeni yurttaşlar ve yeni bir toplum yaratmaktır.²⁴

17 Swift, *a.g.e.*, ss. 134-135.

18 Murray Bookchin, *Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine/ Devrimci Halk Hareketleri Tarihi*, çev. Sezgin Ata, Dipnot Yayınları, Ankara 2011. s. 39.

19 Cornelius Castoriadis, *Dünyaya, İnsana ve Topluma Dair*, çev.Hülya Tufan, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.9, 190, 192.

20 Price, *a.g.e.*, s. 116.

21 Freeman, *a.g.m.*, s. 282; Şenses, *a.g.e.*, s.138.

22 Edmund Burke, "Appeal from The New to The Old Whigs", *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, Cilt. IV, s.173.

23 Burke'ten aktaran Şenses, *a.g.e.*, s.138.

24 Edmund Burke, *Reflections on The Revolution in France*, Penguin Books, London 1986. s. 256.

Burke'e göre jakobenizm "bütün iktidarı ve otoriteyi insanların zihinlerini aydınlatma kapasitesine nadiren sahip kişilerin eline vermek amacıyla, zihinlerdeki önyargının kökünü kurutma girişimidir (şimdiye kadar fazlasıyla başarılı). Jakobenler bu amaçla, dünyanın kadim toplumlarının bütün çatısını/yapısını (frame) ve dokusunu (fabric) imha etmeye ve kendi tarzlarına göre yeniden düzenlemeye azmetmiştir. Onlar, bu amaca ulaşmada gerekli orduyu oluşturabilmek için zenginlerden elde ettikleri ganimetten verecekleri rüşvet vaadiyle yoksulları kullanır."²⁵

Genel anlamıyla jakobenizm, "halka yol göstermeyi, halkı aydınlatmayı amaç edinmiş ve bu yolda devlet terörünü meşrulaştırmış bir Aydınlanma ideolojisidir. Jakobenizm, bir 'aydın despotizmi'dir.²⁶ Mesela modern yasa koyucu, toplum mühendisi/jakoben Saint Simon kendi planlarına uymayanların "hayvan gibi muamele göreceklerini" söyler."²⁷ Şu ifadeler jakobenizmi daha iyi anlamamızı sağlayabilir:

"[Fransa'daki tüm kurumlar, halkın mutsuzluğunu taçlandırıyor; halkı mutlu etmek için halkı yenilemek lazım; fikirlerini değiştirmek lazım; kanunlarını değiştirmek lazım; alışkanlıklarını değiştirmek lazım;...insanları değiştirmek lazım; nesnelere değiştirmek lazım; kelimeleri değiştirmek lazım...her şeyi yıkmak; evet her şeyi yıkmak lazım...madem ki her şey yeniden yaratılacak ...]"²⁸

Bu satırlardan da anlaşılabilceği üzere jakobenizm "temiz sayfa miti" ile ilişkilidir. Bu anlayışın ve mitin izlerini Bacon, Locke, Descartes gibi düşünürlere kadar sürmek mümkündür. Aslında Bacon'ın "temiz sayfa"sı, Locke'ın "Tabula Rasa"sı, Descartes'ın "ego cogito"susu "sıfır noktaları"dır. Devrimci jakobenlere göre bu sıfır noktalarından hareketle insan ve toplum hayatı biçimlendirilebilir. Onlar sıfır noktalarından yola çıkar; bu sıfır noktalarından biri, hatta en önemlisi büyük harfle Akıl'dır; geleneklerden, değerlerden, toplumdan bağımsız ve arınık Akıl. Fakat Burke'e göre akıl, daima ahlâkî muhayyilenin içinde işleyen, geleneklere, tecrübeye bağlı ya da bağımlı, sosyal, politik akıl'dır; yani "reason değil, wisdom/hikmet"tir. Dolayısıyla jakobenlerin düşündüğü veya savunduğunun aksine sıfır noktalarından hareketle toplum inşa etmek imkansızdır; bu tür çaba yalnızca felaketle sonuçlanabilir.

25 Burke, "A Letter to William Smith, Esq., on the Subject of Catholic Emancipation", *The Portable Edmund Burke*, ed. Isaac Kramnick, Penguin Books, New York 1999, s. 356.

26 "Aydın despotizmi" konusunda bkz., Mehmet Ali Ağaoğulları ve diğerleri, *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, ss. 328-338. "Aydınlanmış despotizm" için bkz., Christian Delacampagne, *Filozof ve Tiran/Yanılsamanın Tarihi*, çev. İnci Malak Uysal, Epos Yayınları, Ankara 2003, s. 105. "Bazı teorisyenlere göre "aydınlanmış despot" "mit"inin mucidi Platon'dur. O, filozofun kendine demokraside değil, tek bir kişinin egemenliğinde yer bulabileceğini düşünmüştür. Delacampagne, a.g.e., s. 69. Platon bazen komünizmin bazen totalitarizmin babası olarak görülmüştür. Ancak Platon'un düşlediği "devlet" formu modern komünizmle uyuşmaz." Şenses, a.g.e., s.142.

27 Hayek, *Kölelik Yolu*, s. 48; Şenses, a.g.e., s.142.

28 Ulusal Meclis üyesi Rabaud de St. Etienne'nin bu ifadeleri için bkz., Burke, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, çev. Okan Arslan, Kadim Yayınları, Ankara 2016, s. 232.

Burke, jakoben projelerin sonunun felaket olacağını çok erken bir tarihte haber vermiştir. Gerçekten de Saint Just, Robespierre, Rousseau gibi jakobenlerden ilham alan Lenin, Stalin, Mao'nun eylemleri, Nazizm, faşizm denemeleri kan, gözyaşı ve zulümle sonuçlanmıştır. Fransız Devrimi ve ölümcül ideolojisi jakobenizm Stalinizmin, milliyetçiliğin, Nasyonal Sosyalizmin ve faşizmin mimarıdır.²⁹

Burke'e referansla jakobenizmin viral bir modernite hastalığı olduğu ileri sürülebilir. Fransız Devrimi bu hastalığı bulaşıcı hale getirmiştir. İlerlemeye iman eden jakobenler veya jakoben devrimciler bu dünyada kurtuluşa ermek, cenneti bu dünyada kurmak ya da mükemmel bir toplum yaratmak için tarihteki en büyük katliamlara imza atmıştır. Aslında jakobenizmin iç mantığında bir tür tarihsicilik karşımıza çıkar.³⁰ Çünkü "jakobenler, tarihi, 'ütopya'larının gerçekleştiği anda, şimdide durdurmak ister. Tarihsel değişimin mantığını ütopya belirler. Ütopya, tarihsel değişimin mantığının ta kendisidir."³¹ Burke ise, jakoben tarihsicilerin ilerleme anlayışına, jakobenlerin bu dünyada kurmak istediği Yeryüzü Krallığı'na değil, İnanç'te inanır.³²

Burke'e göre Yeryüzü Krallığı'nı kurmak isteyen jakobenler dinî *dogmatizmi* reddederken "seküler dogmatikler"e dönüşmüştür. Onlar, Aydınlanma Projesi ile yeni bir din, bir "sivil din" yaratmışlardır.³³ Bu yeni dinin kutsalları ise "özgürlük," "eşitlik," "demokrasi," "insan hakları" vb.dir. Devrimcilerin özgürlük uğruna kan dökerken özgürlükten anladıkları şey "soyut özgürlük" anlayışıdır. Halbuki Burke'e göre özgürlük "soyut" değil, "geleneklere, sorumluluklara, mülkiyete, anayasaya bağlı bir özgürlüktür."³⁴ Bir başka deyişle "sosyal özgürlük"tür. "Burke'e göre 'disiplin,' 'askeri itaat,' 'kamu gücü,' din ve mülkiyet teminat altına alınmaksızın hedeflenen özgürlük, toplumu doğrudan 'özgürlüğün despotizm'ine götürecektir ve kuşkusuz 'özgürlüğün despotizmi' özgürlük değildir; 'özgürlüğün despotizmi' 'demokrasi' de değildir; keza 'özgürlüğün despotizmi'nin demokrasiyle, 'insan hakları'yla da uzaktan yakından ilgisi yoktur."³⁵ Peki Burke Fransız Devrimi ile ortaya çıkan demokrasi talebini nasıl karşılamıştır? Ona göre Devrim demokrasi getirmiş midir veya getirebilir mi? Devrimciler demokratik midir?

29 Şenses, *a.g.e.*, ss.142-145.

30 Şenses, *a.g.e.*, ss.147-148.

31 Şenses, *a.g.e.*, s.148.

32 Şenses, *a.g.e.*, s.148.

33 Burke, *a.g.e.*, s.159, 208, 209; Şenses, *a.g.e.*, ss.150-151.

34 Şenses, *a.g.e.*, s.151.

35 Şenses, *a.g.e.*, ss.151-152.

Aslında Burke'e göre "kusursuz bir demokrasi...dünyadaki en utanmaz... aynı zamanda en korkusuz şeydir."³⁶ Mutlak demokrasiden yalnızca mutlak despotizm ya da tiranlık doğabilir. Burke'ün demokrasi anlayışını değerlendirmeye başlamadan önce demokrasi konusundaki şu özlü ifadelerle göz atmakta ve demokrasiyle ilgili kısa bir tartışma yürütmekte fayda var.

"Yunan tarihçi Polybios'a (MÖ.200-MÖ.118) göre 'halk kitlesinin istediği veya kafasına koyduğu her şeyi yapmakta özgür olduğu bir devlet, demokrasi değildir [daha çok güruh yönetimidir]. Ama tanrıları yüceltmek, ebeveynlerimizle ilgilenmek, büyüklerimizi saymak, yasalara uymak ve böyle bir toplumda çoğunluk iradesinin geçerli olmasını sağlamak hem geleneksel, hem görenekssel ise- bu durum demokrasi olarak tanımlanabilir.' Oscar Wilde için demokrasi 'sadece halkın halk tarafından halk için ezilmesidir.'³⁷ İlk anarşist Pierre Joseph Proudhon için 'demokrasi, yalnızca n'inci gücüne ulaşan devletten başka bir şey değildir.'³⁸

Buradan da anlaşılabilirce üzere düşünce tarihinde birçok düşünür, filozof aslında demokrasiye ciddi eleştiriler yöneltmiştir.

Demokrasi Antik Yunan'da halkın (aslında "yoksul halk"ın) yönetimini, özellikle on sekizinci yüzyıldan sonra soya, ayrıcalığı dayalı rejimlerin halk eliyle ortadan kaldırılmasını ifade etmiştir. Demokrasi, ulus devletin ortaya çıkışından sonra ulus, sınıf (özelde işçi sınıfı) veya halkın hakları ve talepleriyle ilişkilendirilmiştir. Günümüzde demokrasinin en önemli değerleri "insan hakları", "negatif özgürlük", "sınırlı ve sorumlu siyasî yönetim", "kuvvetler ayrımı", "anayasal yönetim," "hukukun egemenliği" "bağımsız ve adil yargı"dır.³⁹

Yani demokrasi basitçe "halkın yönetimi" anlamına gelmiyor. Aynı şekilde demokrasi "halkın seçtiği milletvekillerinin, hükümet başkanının halkı temsil ettiği bir yönetim biçimi olarak cumhuriyet ile de özdeş değildir. Cumhuriyet, demokrasi anlamına gelmez; demokrasinin teminatı olamaz ya da önşartı sayılamaz."⁴⁰ Burke'e göre de cumhuriyet, demokrasi ile özdeşleştirilemez. Kaldı ki Fransa'daki devrimciler demokrasi kavramını 1794'e kadar kullanmamıştır. Kralın infazı (1793) sırasında bile "yaşasın cumhuriyet" diye haykırmışlardır. Doğal olarak Burke de bu Devrim'i bir "demokrasi devrimi"

36 Burke, *Reflections on The Revolution in France*, s.190.

37 İktibas eden Loren J. II Samons, *Demokrasinin Nesi Var?*, çev. Yosun Erdemli, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

38 Robert Nisbet, *Sosyolojik Düşünce Geleneği*, çev.Yusuf Kaplan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 156.

39 Cevat Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 145, 146; Şenses, a.g.e., s.156.

40 Şenses, a.g.e., s.155.

olarak görmemiştir. Aslında devrimi demokratik bir vak'a olarak değerlendirmek neredeyse imkansızdır; bu devrim çoğunluğun devrimi olsa bile. Çünkü devrimciler, devrim sırasında veya sonrasında "zorunlu" olarak özgürlüğü, eşitliği, "insan hakları"ni askıya alır veya yok ederler.⁴¹

Burke'ün demokrasi anlayışı günümüz demokrasısından belirli ölçüde ayrılır. Çünkü bugün sözünü ettiğimiz demokrasi çok daha geniş kapsamlıdır. Fakat mesela Burke'ün yaşadığı çağda ortaya çıkan "temsili demokrasi"nin sıkıntıları veya "temsil sorunu" günümüz ile ortaktır. Burke, İngiltere'de temsil reformuna, "seçim bölgelerinin nüfusa dayalı eşitlik temelinde temsiline" karşı çıkmıştır. Ona göre temsilde liyakat ve mülk sahibi olmak önemlidir; liyakate dayalı temsil sistemi ülkenin çıkarları açısından çok daha sağlıklıdır. Burke, Fransa'daki temsil sistemini sorumluluk ve hesap verebilirlik açısından sorunlu bulmuştur.⁴²

On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan "temsili demokrasi" anlayışıyla birlikte şu sorular gündeme gelmiştir: "Halkı kim temsil edecektir ya da etmelidir? Halkı, halkın seçtiği kişiler mi temsil edecektir? Halkın seçtiği kişiler halkın iradesini temsil edebilir mi? Ya da temelde halkın iradesi nasıl bir iradedir? Halkın iradesi kuşkusuz 'simgesel bir konum'dur. Furet'nin ifadeleriyle '... Mayıs-Haziran 89'dan Thermidor 94'e kadar uzanan dönemin özelliği, Devrim ve karşı-devrim arasındaki çatışma değil, peşpeşe gelen Meclislerin temsilcileriyle klüp militanları arasındaki, halkın iradesi olan o üstün simgesel konumu ele geçirme kavgasıdır.'"⁴³ Fransız Devrimi sürecinde jakobenler bu "simgesel konumu" ele geçirmek için insanlık dışı yöntemlere başvurmuş; çünkü halkı en iyi şekilde ve yalnızca kendilerinin "temsil" edebileceğine inanmışlardır.

Aslında Devrim ile bütün dünyanın diline pelesenk ettiği yalan şudur: "Egemenlik milletindir/ulusundur." "İktidar 'demokratik' olarak adlandırılan ülkelerin tümünde iktisadi-siyasal bir oligarşinin elindeyken, egemenlik, gerçekten de ulusun mudur acaba? Bu temsilciler her zaman ulusu mu temsil eder, yoksa, asıl temsil ettikleri başka bir şey midir?"⁴⁴ Bilindiği üzere temsil sistemini, liberal demokrasileri en acımasız şekilde eleştiren isimlerden biri Carl Schmitt'tir. Fakat Schmitt'ten çok daha öncesinde Burke, temsil sistemini hedef almış ve aslında cumhuriyetin demokrasinin sine qua non'ı olarak görülemeyeceğini, monarşinin de demokrasi için uygun olabileceğini iddia etmiştir. Aslında Genel İrade'nin mucidi Rousseau da katılımcı ya da doğru-

41 Şenses, a.g.e., s.155.

42 Burke, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, ss.257-259.

43 Furet, a.g.e., s.87.

44 Castoriadis, a.g.e., s.186; Şenses, a.g.e., s.158.

dan demokrasinin neredeyse imkansız olduğunu düşünmüştür. Aynı şekilde Rousseau, monarşi ve aristokrasinin de demokrasi için uygun bir zemin oluşturabileceğini savunur. Aslında Fransız Devrimi'nde cumhuriyet (demokrasi değil) bir dogmaya, mite dönüşmüştür. Dolayısıyla Burke'ün cumhuriyet ve temsili demokrasi eleştirisi yerinde bir eleştiri olarak görülebilir. Monarşiyi desteklemesi onu despotizm savunucusu yapmaz. Çünkü Burke mutlak demokrasiye karşı çıktığı kadar mutlak monarşiyi de eleştirir.⁴⁵

Burke'ün despotizm eleştirisi siyasî parti sistemine (“parti tiranlığı”) yönelik olduğu kadar aynı zamanda “ara kurumlar”ın yıkılmasına da yöneliktir. Ona göre Kilise, cemaatler, yerel örgütlenmeler vb. ara kurumlar ve otoriteler önemlidir, çünkü bunlar siyasî iktidarı sınırlandırır ve despotizmi engeller.

“Parlamentoların bağımsız yargılama hakkını elinden alan, mahkemeleri lağveden, soyululuğu ortadan kaldıran devrimciler aslında 'despotizmi hafifleten bütün dolaylı engelleri' yıkmıştır.⁴⁶ Mesela Fransa'da geç ortaçağda başlayan merkezileşmeyi dengeleyen amiller, lonca ve kömün gibi kurumlardır. Fakat Devrim'le birlikte bütün ara kurumlar ya da otoriteler alaşağı edilmiş ve 'halk' daimi bir güçle donatılmıştır. Nitekim Jakobenler de halkın gerçek iradesini ('Genel İrade'yi) keşfetmenin yolunun merkezi yönetimden geçtiğini tespit etmiştir. Jakobenlerin eleştirdikleri monarşinin doğasında toplumun sosyal ve dinî otoritelerine yer varken, 'devrimci genel irade doktrini'ne dayalı demokraside bu otoritelere yer yoktur.”⁴⁷

Burke, devrimcilerin mevcut düzeni yıkmasının, ara kurumları ortadan kaldırmasının, mülkiyete müdahalesinin sonucunun “yeryüzünde şimdikiye kadar görülmemiş en keyfi/mutlak güç/iktidar”⁴⁸ olacağı tahmininde bulunmuştur ve bu tahmini de gerçekleştirmiştir.

Burke'ün Fransız Devrimi'ne yönelik bir diğer eleştirisi “insan hakları” talebiyle ilgilidir. Öncelikle ona göre devrimcilerin sözünü ettiği türde “soyut haklar” veya “soyut insan hakları” yoktur. Ayrıca devrimciler inandıkları bu hakları önceki sistemden çok daha fazla ve daha acımasız şekilde çığnemişlerdir. Burke için insan hakları daima siyasî ve sosyal haklar, sorumluluklar ve sınırlamalar ile anlamlıdır.⁴⁹

“Bu beyefendilerin ellerinde tuttıkları insan hakları, var olduğu süre boyunca hiçbir hükümetin güvenlik ya da adil ve şefkatli bir idare peşinde koşmasına izin vermez...Devlet, varlığını devletten bağımsız sürdürebilen ve çok net bir şekilde ve son derece soyut bir mükemmellik içinde var olabilen; gel gör ki fiyatta kusuru da bu soyut mükemmellik olan doğal haklara bağlı olarak yaratılmamıştır. Ancak bu hakların soyut mükemmelliği, aynı zamanda pratik kusurlardır... [İnsan hakları kontekstinde]...insanoğluna ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamalar da hesaba katılmalıdır. Ancak, özgürlük ve kısıtlamalar, zamana ve duruma göre değişiklik gösterdiği ve üzerinde sonsuz sayıda değişiklik yapılmasına imkan verdiği için, bu özgürlük ve kısıtlama-

45 Şenses, a.g.e., ss.159-160.

46 Burke, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, s.173, 174, 255.

47 Şenses, a.g.e., s.160.

48 Burke, *Reflections on the Revolution in France*, s. 301.

49 Şenses, a.g.e, ss.166-167.

lar soyut bir kurala bağlanamaz; nitekim özgürlük ve kısıtlamaları soyut bir kural etrafında tartışmaktan daha ahmakça bir şey de yoktur...Bu teorisyenlerin yapmacık hakları, hep aşırı uçlardadır; ve...metafiziksel olarak doğru [oldukları kadar] ahlâken ve siyaseten yanıltırlar. İnsanoğlunun hakları, bir nevi arada kalmış, tanımlı mümkün olmayan, ancak ayırt edilmesi de imkansız olmayan haklardır. İnsanoğlunun yönetimle ilgili hakları ise, kendi yararına olan haklardır; ve iyi ve kötü arasındaki uzlaşmalarda, bazen de kötü ile kötü arasındaki uzlaşmalarda, genel olarak farklı iyiler arasındaki dengelerde görülmektedir. Siyasî akıl yürütme, gerçek ahlâkî zümreleri, ahlâken ve metafizik haricinde ya da matematiksel olarak toplayan, çıkararak, çarpan, bölen bir hesaplama anlayışıdır...[İ]nsanın makul olmayanı ve yararına olmayanı istemeye hakkı yoktur.”⁵⁰

Onun insan hakları konusundaki en büyük eleştirilenlerinden biri aynı isimli ünlü eserin sahibi Thomas Paine'dir. Ona göre Burke, hakları sorumluluklar ile ilişkilendirdiği için keyfi/mutlak iktidarı savunmaktadır. Fakat aslında daha önce de belirttiğimiz üzere Burke mutlak/keyfi iktidarı hiçbir zaman onaylamamıştır. Paine, Burke'ün eleştirdiği bu haklar uğruna devrimin gerçekleştiğini, devrimin amacının başından itibaren bu hakları elde etmek olduğunu ileri sürmüştür.⁵¹ Fakat Paine bu durumda, “ılımlı” bir kral olarak gördüğü XVI. Louis'yi devrimcilerin niçin öldürdüğünü açıklayamaz; kral ile birlikte sayısız insanın giyotine gönderilmesinin insan haklarına aykırı olup olmadığı sorusuna cevap veremez.⁵²

Hannah Arendt Burke ile Paine arasındaki insan haklarına ilişkin bu tartışmada Burke'ün haklı olduğunu ve Fransa'daki haklar ile Amerika'daki haklarının birbirinden farklılık arz ettiğini ileri sürmüştür:

“[Z]ira tarihte İnsan Hakları Bildirgesi'ne kaynak olabilecek hiçbir dönem yoktur. Önceki yüzyıllarda, insanların Tanrı ya da 'tanrılar' önünde eşit oldukları fikri kanıksanmış olabilirdi; çünkü bu kanıksamanın kökü Hıristiyanlığa değil, Roma'ya dayanıyordu: Romalı köleler, dinî kurumlara tam üyelik hakkına erişmişlerdi ve kutsal yasanın sınırları dahilinde yasal durumları da özgür insaninkiyile aynıydı. Gelgelelim insanların doğumla kazandıkları devredilemez siyasî hakları, bizden önceki bütün çağlarda, tıpkı Burke'e görüldüğü gibi görünmüş olmalıydı; zira bir kavram karmaşası söz konusuydu. Şu da ilginçtir ki, 'insan' (*man*) ile eş anlamda olan Latince *homo* sözcüğü, köken olarak, insandan başka bir şey olmayanı, dolayısıyla da hakları olmayan kişiyi, köleyi imliyordu...İnsan hakları'nın çeşitli çıkmazları vardır ve Burke'ün bunlara karşı meşhur savunması ne köhne ne de 'gerici'dir. İnsan Hakları Bildirgesi'nin kendine model almış olduğu Amerikan Haklar Bildirgesi'nden farklı olarak bu haklar, insanın siyasî konumundan ayrı olarak onun doğasına içkin olan öncelikli pozitif hakları ifade etmişti ve aslında bu şekilde, siyaseti doğaya indirgemeye çalışmıştı. [Amerikan] Haklar Bildirgesi ise, bütün siyasî iktidar üzerinde kalıcı kısıtlama kontrolleri kurmak demekti ve böylece siyasî topluluğun olduğunu ve siyasal iktidarın da işlediğini ön varsaymıştı. Devrim'in anladığı şekliyle Fransız İnsan Hakları Bildirgesi, siyasal iktidarın kaynağını oluşturmak, siyasî topluluğun kontrolünü sağlamak değil, onun temelini atmak anlamına geliyordu. Yeni siyasî topluluğun, insanın doğal haklarına, yani doğal bir varlık olmaktan başka bir şey olmaması dolayısıyla edindiği haklara, yani 'beslenme, giyinme

50 Burke, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, s.90, 92, 93, 95, 96.

51 Thomas Paine, *Ortak Akıl, İnsan Hakları ve Tarımsal Adalet*, çev.Faruk Gültekin, Doruk Yayınları, İstanbul 2013, ss.146-147.

52 Şenses, *a.g.e.*, s. 168.

ve türünü devam ettirme' gibi yaşamsal ihtiyaçları edinme haklarına dayandığı varsayılmıştı. Ayrıca bu haklar, hiçbir yönetimin ve siyasal iktidarın dokunmaya ya da ihlal etmeye hakkının olmadığı siyaset-öncesi haklar olarak değil, yönetim ya da iktidarın bizatihi özü ve nihai amacı olarak anlaşılmıştı. Ancien regime de kendi uyruklarını özgürlük ve yurttaşlık haklarından ziyade yaşam ve doğa haklarından mahrum etmekle suçlanmış olarak kalmıştı.⁵³

Aslında insan hakları merkezli bu tartışmayı on beşinci yüzyılda gelişmeye başlayan önemli bir akımla birlikte düşünmek gerekir; bu akımın adı hümanizmdir. Hümanizm “insancılık” değil, “insancılık”tır; “insan merkezcilik”tir. Fransız Devrimi de aslında hümanist bir ütopyanın ürünüdür. “Bu hümanistik ütopya, rasyonalizmden mülhemdir; rasyonalizm, aynı zamanda bir hümanizm formudur. “İnsan doğası”na, Akıl’ın sınırsızlığına ve Akıl’dan yola çıkılarak “eşitliğe, özgürlüğe” kardeşliğe” dayalı mükemmel bir toplum yaratılabileceğine inanç devrimcilerin en önemli motivasyonu olmuştur.”⁵⁴ Modern çağda devrimciler hümanizme inançla “insan”a önem veriyor gibi görünseler de aslında “temiz”, “saf”, “masum” ve “uzak” olan insanlığa odaklanmışlardır. İnsanlığa odaklandıkları ve inandıkları için iyimser olabilmişlerdir; fakat aynı zamanda “insan”ı da rahatlıkla gözden çıkarabilmişlerdir.⁵⁵

Modern devrim anlayışına göre insan, tarihin yönünü belirleyebilir; bu anlayış hümanist ütopyanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak bu hümanistik ütopya ne yazık ki Burke’ün de tahmin ettiği gibi terörle ve daha despot rejimlerle sonuçlanmıştır. “Fransız Devrimi ve özellikle Bolşevik Devrimi örneğinde terörü ‘talihsiz bir sapma’ olarak değerlendirenler devrimin doğası gereği şiddet içerdiğini görmezden gelir. Fakat bu devrimlerde ‘talihsiz sapma(ları)’yı savunanların şu soruya cevap vermeleri gerekir? Devrim ne zaman başlamış, ne zaman bitmiştir? Devrimci terörü, devrimin dışında tutmak isteyenler için devrim 1789’da olup bitmiştir. Fakat devrim bir süreç ise devrimciler, ‘sapma’ olsun ya da olmasın Fransız Devrimi’nin terörünü de sahiplenmek zorundadır. Ayrıca devrimci terör gerçekten de sapma mıdır? Fransa’da, Rusya’da, Çin’de, Almanya’da terör sapma mıdır? Bu sapsmaları mesela, Hitler’in, Stalin’in, Mao’nun, Pol Pot’un ruh haliyle ya da psikolojik sorunlarıyla mı açıklayacağız? Ya da mesela devrimci terör ‘büyük ihanetler’in sonucu mudur?” Furet’ye göre aslında bu tür ihanetler vardır; ancak devrimcilerin sandığından çok daha azdır. Devrim, “doğası gereği” onları “icat eder”; çünkü “jakobenizm”, “terörizm” ve devrimdeki “şehvet” unsuru bunu gerektirir.⁵⁶

İşte Burke, devrimlerin doğasındaki bu şehvet, şiddet ve terör unsurunu, Fransız Devrimi sonrasında lanetleyen ilk düşünürdür ve bu nedenle

53 Arendt, *a.g.e.*, ss. 57-58; 140-141.

54 Şenses, *a.g.e.*, s. 170.

55 Şenses, *a.g.e.*, s.171.

56 Şenses, *a.g.e.*, ss.172-173.

günümüzdeki önemini halen korumaktadır. “J.G.A. Pocock gibi teorisyenlerin ileri sürdüğü gibi Burke’ün Fransız Devrimi’nden beklediği de ‘yalnızca terör değil, Nazizm, Red Guards (Kızıl Muhafızlar), Kızıl Kmerler gibi canavarlıklar/gaddarlıklardı. Burke’ün insan idrakini bütün sosyal sınırlamalardan azat eden Devrim’in ‘dehşet verici enerjisi’ni tasvir eden *Kral Katili Barış Üzerine Mektuplar*’ı neslinin 1984’üydü.”⁵⁷ Pocock’a göre Burke, “totalitarizm teorisini keşfeden” bir “kahin”di.⁵⁸ O, devrimcilerin bir “doktrin imparatorluğu” kurmaya çalıştıklarını söyleyerek “ideolojik fanatizm çağının ilk ideolojisi”ni, “silahlı doktrini”ni, yani jakobenizmi hedef almıştır ve aslında bize totalitarizmi haber vermiştir.⁵⁹

Sonuç

Burke’ün de bize öğrettiği üzere jakobenizmin ve zikretmemiş olsa da totalitarizmin daha iyi bir toplum veya ilerleme ile ilgisi yoktur. Jakoben bir zihniyetle gerçekleştirilen devrimler “ilerici” veya “yaratıcı” değildir ve olmazlar. Samuel Taylor Coleridge’in “yazılarında bütün politik hakikatlerin tohumları”nın⁶⁰ bulunabileceğini söylediği Burke, dini reddeden “jakoben” devrimcilerin nasıl “dindar hümanist”lere veya “seküler dogmatik”lere dönüştüğünü tespit etmiş ve devrimin ilerleme veya yaratıcılıkla ilgisi olmadığını ortaya koymuştur. Aslında tarihsel bir ilerleme varsa bile, devrim ve özelde Fransız Devrimi ne yazık ki bu tür bir ilerlemenin öncüsü olamaz. Çünkü Fransa’da devrimcilerin zihnindeki doktrinler bütünüyle yeni değildir; onlar Roma Cumhuriyeti’ne, klasiklere, yani geçmişe dönmek istemişlerdir. Bu anlamda da devrimcilerin “ilerici” değil, “gerici” olduğu iddia edilebilir. Aynı şekilde daha iyi bir toplum yaratamadıkları için yaratıcı olmadıkları da ileri sürülebilir.⁶¹

Sonuç olarak ilerlemeye veya teleolojik bir tarih anlayışına bağlı olarak ya da toplumda oluşmuş belirli şartlar sonucunda devrimin kaçınılmaz, zorunlu hale geldiğini savunmak mümkün değildir. Çünkü devrimin kaçınılmazlığı, zorunluluğu iddiası kanıtlanamaz. Devrim zorunlu bir fenomen değildir; yalnızca ihtimallerden biri olabilir.⁶² Fransız edebiyat tarihçisi Emile Faguet

57 Gertrude Himmelfarb, *The Roads to Modernity: The British, French and American Enlightenments*, Vintage Books, London, 2008, s.92.

58 Himmelfarb, a.g.e., s. 92.

59 Russell Kirk, “Why Edmund Burke is Studied”, *Modern Age*, Cilt: 30, Sayı: 3-4, 1986, ss. 237-244; Fatih Duman, *Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına: Edmund Burke*, Liberte Yayınları, Ankara 2010, s. 534.

60 Russell Kirk, *Edmund Burke: A Genius Reconsidered*, Arlington House, New Rochelle&New York 1967, s. 33.

61 Şenses, a.g.e., ss. 174-175.

62 Şenses, a.g.e., ss. 176-177.

(1847-1916) Devrim'in "açlıktan öldüğü için" yapıldığını yazmıştı. Buna Bergson şöyle karşılık vermiştir: "İnsanların niçin belli bir andan sonra artık açlıktan ölmek istemediklerini de açıklamak gerekir."⁶³ Şüphesiz Devrim, sadece insanlar açlıktan öldüğü için yapılmamıştır. Fransa'da aristokratların devrimde oynadığı rol bunun tescilidir. Devrim, mevcut düzeni bütünüyle yıkmaya yönelik bir hamledir ve Burke bu tür bir hamlenin daha büyük bir krizle veya krizlerle sonuçlanmaya mahkûm olduğunu çok erken bir tarihte haber vermiştir. O, "korunamayacak olanı" korumaya çalışmakla suçlanmıştır ve "muhafazakâr bir ütopyacı" olarak görülmüştür. Fakat Burke, korunamayacak olanın korunması taraftarı değildir. Aksine o, toplumda fonksiyonunu yitirmiş kurumların reforme edilmesi gerektiğini savunur. Kadim gelenekleri, kurumları korumaya çalışması Burke'ü "muhafazakâr" yapar, ancak "ütopyacı" yapmaz.⁶⁴

Kaynakça

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; Çulha, Filiz; Ergün, Reyda, *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; Türk, Duygu, vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- ARENDR, Hannah, *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- ARNHART, Larry, *Siyasî Düşünce Tarihi/Plato'dan Rawls'a*, çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Adres Yayınları, Ankara 2005.
- BERDYAEV, Nicolay, *İnsanın Yazgısı:Yasa Etiği, Kurtuluş Etiği, Yaratıcılık/Özgürlük Etiği*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2012.
- BOOKCHIN, Murray, *Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine/ Devrimci Halk Hareketleri Tarihi*, çev. Sezgin Ata, Dipnot Yayınları, Ankara 2011.
- BOUDON, Jacques-Livier, "Alexis de Tocqueville", *Tarihçiler*, der. Véronique Sales, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- BURKE, Edmund, "A Letter to William Smith, Esq., on the Subject of Catholic Emancipation", Ed. Isaac Kramnick, *The Portable Edmund Burke*, Penguin Books, New York 1999.
- BURKE, Edmund, "Appeal from The New to The Old Whigs", *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, Cilt: IV.
- BURKE, Edmund, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, çev. Okan Arslan, Kadim Yayınları, Ankara 2016.
- BURKE, Edmund, *Reflections on The Revolution in France*, Penguin Books, London 1986.
- DELACAMPAGNE, Christian, *Filozof ve Tiran/Yanılsamanın Tarihi*, çev. İnci Malak Uysal, Epos Yayınları, Ankara 2003.
- COMNINEL, George C., *Fransız Devrimini Yeniden Düşünmek*, çev. Ali Çakıroğlu, İmkan Yayın-

63 Henri Bergson'dan aktaran Gaston Bouthoul, *Sosyoloji Tarihi*, çev.Cemal Süreya, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016, s.90.

64 Senses, a.g.e, s. 177.

- ları, İstanbul 2016.
- CASTORIADIS, Cornelius, *Dünyaya, İnsana ve Topluma Dair*, çev. Hülya Tufan, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- DUMAN, Fatih, *Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına: Edmund Burke*, Liberte Yayınları, Ankara 2010.
- FERGUSON, Niall, *Uygarlık/Batı ve Ötekiler*, çev.Nurettin El Hüseyini, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- FOUCAULT, Michel, *Özne ve İktidar*, çev. I. Ergüden-O. Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları 2016.
- FRANCE, Anatole, *Tanrılar Susamışlardı*, çev.Erdoğan Alkan, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1973.
- FREEMAN, Michael, "Edmund Burke and the Theory of Revolution", *Political Theory*, Vol. 6, No. 3, August 1978.
- FURET, François, *Devrim'in Yorumu: Fransız Devrimine Üç Yaklaşım Biçimi*, çev. Ahmet Kuyaş, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.
- HAYEK, Friedrich von, *Kölelik Yolu*, çev.Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan, Atilla Yayla, Liberte Yayınları, Ankara 2014.
- HAZARD, Paul, *Batı Düşüncesinde Büyük Değişme*, çev.Erol Güngör, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1996.
- BOUTHOU, Gaston, *Sosyoloji Tarihi*, çev.Cemal Süreya, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016.
- HIMMELFARB, Gertrude, *The Roads to Modernity: The British, French and American Enlightenments*, Vintage Books, London 2008.
- KIRK, Russell, "Why Edmund Burke is Studied", *Modern Age*, 1986, Cilt 30, Sayı 3-4, ss. 237-244.
- KIRK, Russell, *Edmund Burke: A Genius Reconsidered*, Arlington House, New Rochelle&New York 1967.
- NIETZSCHE, Friedrich, *Putların Alacakaranlığı*, çev.İsmet Zeki Eyupoğlu, Say Yayınları, İstanbul 2014.
- NISBET, Robert, *Muhafazakârlık/Düş ve Gerçek*, çev. M.Fatih Serenli-Kudret Bülbül, Kadim Yayınları, Ankara 2007.
- NISBET, Robert, *Sosyolojik Düşünce Geleneği*, çev.Yusuf Kaplan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013.
- O'KEEFE, Dennis, *Edmund Burke, Major Conservative and Libertarian Thinkers*, ed. John Meadowcroft, Volume 6, The Continuum International Publishing Inc., New York&London 2010.
- OKUTAN, Cevat, *Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2006.
- OUZOUF, Mona, "François Furet: Devrimin Problemleri ve Demokrasinin İkilemleri", *Tarihçiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- PAINE, Thomas, *Ortak Akıl, İnsan Hakları ve Tarımsal Adalet*, çev.Faruk Gültekin, Doruk Yayınları, İstanbul 2013.
- POPPER, Karl R., *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev. M.Tunçay ve H.Rızatepe, Liberte Yayınları, Ankara 2013.

- PRICE, Roger, *Fransanın Kısa Tarihi*, ev.Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012.
- ROSE, Margaret A., *Marx'ın Kayıp Estetiđi*, ev. Aydın avdar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- SAMONS II, Loren J., *Demokrasinin Nesi Var?*, ev. Yosun Erdemli, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- SWIFT, Graham, *Su Diyarı*, ev. Aslı Biçen, Metis Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ŞENSES, Mihriban, *Edmund Burke: Yüce, Etik ve Devrim*, Yayına Hazırlanan Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2018.
- TOCQUEVILLE, Alexis de, *Eski Rejim ve Devrim*, ev. Turhan Ilgaz, İmge Kitabevi, Ankara 2004.